

A Bánság visszafoglalása, avagy III. Károly első háborúja a törökök ellen (1716–1718)

1. rész: Előzmények és az 1716. év fontosabb hadieseményei

I. Történelmi előzmények

A karlócai békeszerződés (1699. január 26.) értelmében Magyarország jelentős hányada szabadult fel a török uralom alól. Kivételt csak a Bánság területe képezett. Az Oszmán Birodalom gyengülése azonban előrevetítette, hogy ez a térség sem maradhat már sokáig a törökök kezében. A karlócai békeszerződés aláírását követően – 1699 és 1716 között – látszólag békés időszak köszöntött be a Habsburg és az Oszmán Birodalom között.

A Habsburg Birodalom seregei előbb a spanyol örökösödési háború (1701–1714) hadszínterein, majd az azzal párhuzamosan zajló Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) összecsapásaiban voltak lekötve. Az előbbi háborúban a Habsburgok elvesztették ugyan a spanyol koronát, de tovább

gyarapították európai birtokaikat.¹ A Rákóczi-szabadságharcban viszonylag helytállt a császári sereg, habár a kurucokat igazából, illetve teljesen nem győzték le.² Ugyanakkor a birodalom élén az uralkodó személye is változott. A korántsem magyarbarát I. Lipót halála után (1705. május 5.) fia, a rövid életű I. József lett a német-római császár, illetve a cseh és a magyar király. I. Józsefet (1705–1711) öccse, az eredetileg a spanyol trónra szánt – a magyarokkal, apjához képest, engedékenyebb – III. (VI.) Károly (1711–1740) követte.³

Az Oszmán Birodalom sem „tétlenkedett”. A Török Birodalom élén szintén személyi változás történt. II. Musztafa török szultánt (1695–1703) a szerencsétlen kimenetelű orosz–török háború (1686–1700) lezárását követően az uralmával elégedetlen janicsárok hamarosan megfosztották a hatalmától. Helyére öccse, III. Ahmed került, és hosszú ideig (1703–1730) állt a birodalom élén.⁴

A törökök nem törődtek bele Magyarország elvesztésébe, és készültek a visszavágásra.

¹ „A spanyol örökösödési háborút befejező 1714. évi rastadti béke értelmében III. Károly megkapta Belgiumot, Milánót, Nápolyt és Szardíniát. Szardíniát 1718-ban elcserélte Szicíliaért. 1738-ban a bécsi béke értelmében Károly Nápolyt és Szicília helyett a kis Pármát és Piacenzát kapta meg. Tehát a Habsburg-hatalom területileg gyarapodott, de földrajzilag annyira szét volt szórva, és annyi egymással ellentétes gazdasági és nemzetiségű országra terjedt ki, hogy annak fenntartása több áldozatba került, mint amennyi haszonnal járt.” ASZTALOS MIKLÓS – PETHŐ SÁNDOR: *A Magyar Nemzet Története. Második kiadás.* Dante Könyvkiadó, Budapest, 1934, 312. p.

² A közel tizenkétezer fős kuruc sereg 1711. május 1-jén a majtényi síkon a földbe szúrta a csapatok zászlóit. Nem a fegyvereket hagyták ott, csak a zászlókat. A békekötés egyik feltétele ugyanis az volt, hogy a kurucoknak nem kellett letenniük a fegyvert. Ebből kifolyólag az esemény nem fegyverletétel volt. A szabadságharc kuruc részről katonai (pl.: katonai-stratégiai hibák, létszámcsökkenés, utánpótláshiány, harcértékcsökkenés), továbbá pénzügyi-gazdasági okok (pl.: rézpénz elértéktelenedés), illetve a szabadságharc végén tomboló pestis és éhínség miatt nem volt folytatható. BERTÉNYI IVÁN – GYAPAI GÁBOR: *Magyarország rövid története.* Maecenas Történelemkönyvek, Maecenas Könyvkiadó, 1992, 281–284. pp., NAGY GYÖRGY: *Magyarország apróbetűs története. A honfoglalástól napjainkig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2017, 133–135. pp.

³ I. Lipót fiának, illetve I. József öccsének uralkodói „számozása” kissé körülményes; magyar király III. Károly, cseh király II. Károly, illetve német-római császár VI. Károly néven. HAMANN, BRIGITTE (szerk.): *Habsburg lexikon.* Új Génius Kiadó, Budapest, 1990, 211. p.

⁴ A megbuktatott II. Musztafa helyébe a lázadók öccsét, Ahmedet választották meg török szultánnak, III. Ahmed néven. III. Ahmed nem volt sokkal tehetségesebb uralkodó testvérénél. Hatalmát ugyanúgy döntötték meg, mint 1703-ban II. Musztafáét. A sikertelen kimenetelű perzsiai hadjárat következtében a janicsárok ismét fellázadtak. Az 1730. évi lázadás után III. Ahmed helyére unokaöccsét, I. Mahmudot (1730–1754) állították. I. Mahmud ugyanúgy kivégeztette az őt hatalomra segítőköt, mint elődje, illetve ugyanolyan tehetségtelen szultán volt, mint elődje. III. Ahmed 1736-ban halt meg börtönében. BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS: *A Pallas nagy lexikona. XII. kötet (Magyar–Nemes).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896, 867. p., BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS: *A Pallas nagy lexikona. XVI. kötet (Théba–Zsuzsok).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897, 323–324. pp., TÜRK ATTILA: *Az Oszmán Birodalom története.* Anno Kiadó, Budapest, 2007, 144–146. pp.

Előbb azonban III. Ahmed más hadszíntereken próbálta meg birodalma haderejét. Előbb az ún. „*pruti hadjáratban*” (1710–1711) ismét háborúba keveredett Oroszországgal. A török hadüzenet 1710. november 20-án érkezett meg az oroszokhoz. A „*casus belli*” azonban XII. Károly svéd király (1697–1718) személyéhez kapcsolódott. Az ún. „*nagy északi háború*” (1700–1721) során szemben álló svédek és oroszok Poltavánál 1709. június 27-én ismét összecsaptak egymással. Az orosz győzelem következtében a svéd király seregének maradékával török területre menekült. I. (Nagy) Péter orosz cár (1682–1725) tiltakozott a „*törökbefogadás*” ellen. Ennek oka, hogy XII. Károly – hosszas unszolás után – sikeresen rávette III. Ahmed török szultánt egy újabb, Oroszország elleni hadjáratra. A hadjárat török győzelemmel végződött, egyebek mellett Stănileştinél (1711. július 18.) verték meg az orosz haderőt. Az orosz sereg majdnem teljesen megsemmisült, mi több „*minden oroszok cárja*” is majdnem fogságba került. Azonban – köszönhetően az ügyes orosz diplomáciának, illetve a korrupt török vezetőségnek – a cár „*kivágta magát*” a kelepceből, illetve a törökök eltekintettek az orosz sereg teljes megsemmisítésétől. Az ún. „*pruti egyezmény*” (1711. július 21.) viszont a török fél politikai győzelmét hozta. Az oroszok visszaadták Azov erődjét, valamint kötelezték magukat több – 1696 és 1709 között – újonnan kiépített orosz erőd lerombolására a térségben. Az oroszok kötelezték magukat arra is, hogy nem avatkoznak be a Lengyel–Litván Unió ügyeibe. Az oroszok teljes megsemmisítésében reménykedő XII. Károly svéd király csalódott, a megsemmisülést elkerülő oroszok erőt gyűjthettek. Ezzel megkezdődött az orosz nagyhatalom kiépülése.⁵

Az Oszmán Birodalom 1713-ban a lengyelekkel is fegyveres konfliktusba keveredett. III. Károly magyar király meghatalmazottja útján – kevés sikerrel – tiltakozott a török szultánnál. Végül, 1714-ben, békés módon oldódott meg a török–lengyel konfliktus.⁶

A törökök továbbra sem nyughattak. III. Ahmed, illetve a törökök ezúttal a Velencei Köztársaságnak üzentek hadat. Az ún. „*hetedik oszmán–velencei háború*” (1714. július 9. – 1718. július 21.) az 1699-ben Velence által visszaszerzett Morea (Peloponnészosz) kapcsán robbant ki, ugyanakkor Velence is szeretne volna a törököktől visszaszerezni – a korábban elvesztett – Korfu, illetve Kréta szigetét.⁷

A nagyhatalmi pozícióját már korábban elvesztett Velencei Köztársaságot több európai állam – például a Pápai Állam, a Máltai Lovagrend, Portugália etc. – is támogatta, és az osztrákok nagy „ellenlábasa”, XIV. Lajos halála után (1715. szeptember 1.) XI. Kelemen pápa (1700–1721) támogatásával az osztrákok is részt vehettek a fegyveres konfliktusban. A kétségbeesett velencei megkeresés következtében III. Károly 1716. április 13-án fegyveres támogatást nyújtó szövetséget kötött Velencével. Ezáltal a Habsburg és a Török Birodalom ismét háborúba sodródott egymással.⁸

II. Az osztrák–török háború (1716–1718)

II. 1. Az előkészületek

A spanyol örökösödési háborúban, illetve a Rákóczi-szabadságharcban kimerült a Habsburg Birodalom. Az egyre jelentősebb pénzügyi

⁵ A péterváradai ütközet 300 éves évfordulója. *Korok – online folyóirat történelembarátoknak*: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. május 31.), MARCZALI HENRIK: *Nagy képes világtörténet. IX. kötet. Az abszolutizmus kora*. Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda – Révay Testvérek Irodalmi Intézet Résztársaság, Budapest, 1898–1905, 482–484. pp., QUATAERT, DONALD: *The Ottoman Empire. 1700–1922*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 41. p., TÜRK ATTILA: *Az Oszmán Birodalom története*. Anno Kiadó, Budapest, 2007, 144–145. pp.

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1697.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

⁷ FINLAY, GEORGE: *The History of Greece under Othoman and Venetian Domination*. William Blackwood and Sons, London, 1856, 264–274. pp., LANE, FREDERIC CHAPIN: *Venice, a Maritime Republic*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1973, 410–411. pp.

⁸ SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986, 158., 173. pp., ZACHAR JÓZSEF: *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, 93. p.

gondokkal küzdő császári udvar – még 1715 tavaszán – a hadsereg létszámának csökkentését fontolgatta. 1716 tavaszától azonban nemhogy csökkenteni, éppen ellenkezőleg, növelni kellett a császári seregek létszámát, főképp Magyarországon, amelynek visszahódítása a törökök fő célkitűzése volt. A bécsi Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) elnöke – 1703 és 1736 között⁹ – Savoyai Jenő (1663–1736) herceg, illetve tábornagy volt, aki azonnali katonai offenzívát javasolt a törökök ellen.

A törökök elleni háború megindításakor „a magyarországi haderő [...] 53 380 gyalogost, 32 944 lovas és 88 tábortábori ágyút, továbbá 12 600 főnyi várvédelmi csapatot és 100 ostromlöveget, vagyis összesen 98 900 embert és 180 ágyút számlált”. Ugyanakkor „várőrségül szolgált még: Győrött, Komáromban, Esztergomban, Szigetvárott, Szolnokon és Nagyváradon összesen 100-100 főnyi gyalog és 12, 50-50 főnyi lovas század, melyekhez Győrött még 5, Komáromban 3, Esztergomban 2, Pozsonyban 1 szabad század járult”.¹⁰ Továbbá – Bánlaky József szerint – „Erdélyben: gróf Steinville lovassági tábornok parancsnoksága alatt: 3 gyalog ezred (9 zászlóalj), 2 vértés ezred (14 lovas század) és 2 dragonyos ezred (14 lovas század). Vagyis összesen 6 900 gyalogos és 4 336 lovas, azaz együttvéve 11.236 ember és 12 löveg. Ehhez járult még mintegy 15 000 főnyi határőrség, így az egész rendelkezésre álló haderő állománya mintegy 125 000 embert tett ki”.¹¹

A császári hadsereg kiegészítő részéül szolgált volna még a dunai flotilla, de ennek kiépítése és felszerelése – pénzhiány miatt – teljesen elkésett. Hét erős folyami hajót építettek, amelyek 133 láb (~ 40,5 méter) hosszúak, 28 láb (~ 8,5 méter) szélesek voltak. Legalább

50 ágyút helyeztek el minden hajón. A hajóraj a következő hét hajóból állt: „Szent Mária” (főhajó), „Szent Lipót”, „Szent József”, „Szent Károly”, „Szent Erzsébet”, „Szent István” és „Szent Ferenc”. Az 1716. évi péterváradai csatába azonban későn érkeztek, addigra a csata véget ért. A régi hajók viszont annyira rossz állapotban voltak, hogy a császári főparancsnok, Savoyai Jenő herceg nem merte őket közvetlenül a törökök elleni összecsapásokban alkalmazni.¹²

A bécsi Haditanács négy offenzívatervezetet latolgatott. Az első értelmében a császári seregek Horvátországon és Bosznián át – a velenicei erőkkel együtt – támadták volna meg a török seregeket. A második egy átkaroló hadművelet lett volna, amely Erdély és Havasalföld érintésével ért volna vissza az Al-Dunához. A harmadik a török kézen lévő Temesvár elfoglalását, a negyedik pedig az ugyancsak török kézen lévő Belgrádot célozta meg. Savoyai Jenő herceg döntése ez utóbbira esett, ezért elrendelte a császári seregek gyülekezését Péterváradnál (Петроварадин/Petrovaradin), a „Duna Gibraltárjánál”.

Jelentős előkészületek történtek a lőszer, illetve a lőpor, továbbá az egyéb hadianyagok beszerzése kapcsán is. A hídveréshez (három hídhoz a Dunán, két hídhoz a Tiszán és egyhez a Dráván) szükséges anyagokra, illetve eszközökre is szert tettek. Ez volt az első hadjárat, ahol a császári sereg csapatait térképekkel látták el. Gondoskodtak a főbb élelmiszerek – főképp a liszt, a kenyér, a lótap – beszerzéséről is. A többi élelmiszerekhez az egyes csapatoknak maguknak kellett hozzájutniuk. Igyekeztek megoldani a fő- és mellékkórházak létesítését is. Ez utóbbi ténykedés kissé megkésett.¹³

⁹ OSKAR, REGELE: *Der Österreichische Hofkriegsrat (1556–1848)*. Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, Wien, 1949, 75–76. pp., SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlak a török félhold*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983, 416. p.

¹⁰ Továbbá száz nehéz ostromlöveg és mocsár a budai, az eszéki, a péterváradai, a szegedi és az aradi várakban voltak elhelyezve. BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1697.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹¹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1697.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹² SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1885, 250–251. pp.

¹³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1697.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

Eközben a törökök sem vesztegették az időt. A török sereg élén a török szultán által kinevezett Damad Ali (1665–1716) nagyvezír (1713–1716) állt. Neve abban a korszakban igencsak ismert volt, hiszen nagy szerepet játszott korábban Morea (Peloponnészosz) – Velencétől történő – visszaszerzésében.¹⁴ A török hadjáratban részt vettek még a török birodalmi sereg jelentősebb parancsnokai is, így Sari Ahmed ruméiai beglerbég, illetve Türk Ahmed anatóliai beglerbég, továbbá Husszein, a janicsárok agája. Pétervárad alá vonultak seregeikkel a temesvári és a belgrádi pasák is.¹⁵

A törökök két fronton támadtak, az egyik Magyarországot vette célba. A hatalmas török sereg 1716. április közepén indult el Isztambulból (Konstantinápolyból), a „szokásos” – Drinápoly (Edirne), Plovdiv, Szófia, Niš és Belgrád – útvonalon,¹⁶ mindenhol hosszabb pihenőket tartva érkezett meg a határra, és azt 1716. augusztus 2-án lépte át a Szerémség területén. Rabolva és pusztítva, Karlóca érintésével Péterváradig nyomult előre a török haderő. A törökök szintén több haditervet vettek „górcső” alá, végül – a nagyvezír – Pétervárad megtámadása mellett „tette le a garast”. *„A török sereg harcoló állománya valószínűleg jóval fölülmúlta a 100 000 embert, sőt talán a 150 000-et is elérte, de annak csak mintegy fele állott harcedzett, megbízható csapatokból.”*¹⁷

A törökök érkezése nem érte váratlanul Savoyai Jenő herceg hadait. A főparancsnok – akinek helyettese, a hadjáratban jelentős szerepet játszó gróf erdődi Pálffy János (1664–1751) tá-

bornagy, a későbbi országbíró (1731–1741), illetve nádor (1741–1751) volt – már 1716. július 9-én megérkezett Futakra (Футор/Futog), és ott felállította főhadiszállását.¹⁸

Savoyai Jenő herceg – 1716. július 27. és 29. között – a harcra mozgósított császári egységeket Péterváradra rendelte, majd 1716. augusztus 2-án főhadiszállását áttette a császári kézen lévő Péterváradra. A császári sereg 78 ezer főt számlált, ebből 51 000 fő volt gyalogos, 27 000 pedig lovas. A császári seregek hadműveleteit nyolcvan ágyú is segítette.¹⁹

II. 2. A péterváradi csata (1716. augusztus 5.)

A császári kézen lévő Pétervárad erődrendszere látszólag biztos háttérként szolgált, a belső és a külső védműrésze azonban rossz állapotban volt. Savoyai Jenő herceg elrendelte a gyors helyreállítást. A külső és belső védmű mellett az erőd része volt a megerősített város, a várkastély, a szarverőd, illetve az oromerőd is. A megerősítési-javítási munkálatok biztosítása érdekében Savoyai a helyettesét, gróf erdődi Pálffy Jánost háromezer lovas – vértés, dragonyos, illetve magyar huszár – kíséretében a török seregek mozgásának kikémlésére küldte Karlóca (Сремски Карловци/Sremski Karlovci) irányába. Pálffy rövidesen Kurd pasa tízezer lovasába ütközött, akikkel – a kapott parancs ellenére – mivel nem tudott kitérni előlük, összecsapásba kellett bocsátkoznia. A császáriak – a legalább négyórás hősiesség ellenállás alatt – 400 főt veszítettek, illet-

¹⁴ SETTON, KENNETH MEYER: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. The American Philosophical society, Independence Square, Philadelphia, 1991, 432–433. pp.

¹⁵ *A péterváradi ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak*: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹⁶ *„Ilyen óriási katonatömeget pedig csak kitűnően működő hadtápszolgálat révén lehetett ellátni, amelyet az ősi bizánci, iráni és muszlim birodalmi hagyományok nyomán szerveztek meg. A birodalomban a felvonulási útvonalakon hatalmas raktárakat állítottak fel, ahol a hadiadóból idejekorán begyűjtött, illetve a lakosságtól méltányos áron felvásárolt gabonát tárolták.”* B. SZABÓ JÁNOS: *Az oszmán-török hadigépezet fénykora (1300–1574)*. *Rubicon Történelmi Magazin*. Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_oszman_torok_hadigepezet_fenykora_1300_1574/ (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. *Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1697.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹⁸ FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv*. Attraktor, Máriabesnyő, 2011, 42. p.

¹⁹ *A péterváradi csata*. *Szabad Magyar Szó*, 2018. augusztus 5. Elektronikus elérhetőség: <https://szabadmagyarszo.com/2018/08/05/a-petervaradi-csata/> (Letöltés ideje: 2019. május 29.), *A péterváradi ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak*: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. május 29.)

ve 300 fő került fogságba, vagy sebesült meg. Az egység vezére, gróf Pálffy alól is két lovat lóttek ki. A „hírszerző alakulat” megmaradt része nagy nehezen visszamenekült Péterváradra, ott az erőd tüzérsége heves ágyúzással üzte el a felderítő császári sereget üldöző török lovasságot. Mindeközben – augusztus 2–5. – a császári sereg csapatainak dunai átkelése folyamatos volt. Az átkelt alakulatok az erődrendszer számukra kijelölt helyeit szállták meg.²⁰ A török sereg is lassan felsorakozott, és jóformán körülzárta az erődrendszert. A török sereg – Damad Ali nagyvezír – főtáborát Pétervárad erődrendszerétől délre állították fel. A török nagyvezír felszólította a vár parancsnokát, Georg Wilhelm von Löffelholz-Colberg (1661–1719) tábornagyot a megadásra, illetve az erődrendszer átadására. A tábornagy helyett a császári hadak főparancsnoka, Savoyai Jenő herceg adta meg az elutasító választ.²¹ Ugyanakkor megkezdődött a török futóárkok létesítése, amelyek veszélyesen közel – 50–100 lépésnyire – helyezkedtek el a császári hadállásokhoz. A török sáncmunkákat legalább 30 ezer precízen és gyorsan dolgozó janicsár segítségével végezték el. A péterváradi csata előtti napon, 1716. augusztus 4-én már a két fél között folyamatos volt a csatározás, amelybe alkalmasint a tüzérség is beleszólt. Már ekkor 756 császári katona veszett oda, ami a császári főparancsnok számára is jelentős vérvesztésnek számított. Savoyai Jenő herceg még 1716. augusztus 4-én kiadta hosszas, több pontba szedett haditervét a császári gyalogság, a lovasság, a gránátosok, illetve a tüzérség számára. Szigorúan elvárta, hogy minden egység a kapott parancsnak megfelelően, tisztjeinek engedelmességgel, „óraműpontossággal” járjon el a másnapi összecsapás folyamán.

Másnap, 1716. augusztus 5-én, hajnalban a Sándor württembergi herceg alá rendelt csapa-

tok egy része csak nagy nehézséggel tudott átkelni a Dunán, mivel az erős szelet kihasználva a török sereg bátrabb katonái eloldották a folyó felsőbb részein úszó vízimalmokat, és azok „becsapódásaikkal” megrongálták az átkelési helyül szolgáló pontonhidakat. Az erős, viharos szél azonban a török csajkások cselvetését meghiúsította. A viharos szél, illetve a török „szabotázs” miatt a császári sereg támadása 4:30 helyett 7:00-kor kezdődött. „A támadás a terveknek megfelelően indult. Württembergi Sándor csapatai élén megindult a török jobbszárny ellen, amelyet sikerrel szelnek eresztett. [...] Látva Sándor herceg sikeres előrenyomulását, a középhad és a jobbszárny is elhagyta a péterváradi sáncokat majd pedig megtámadta az ellenséget. A támadás azonban meglepetésszerű kudarcba fulladt. Már a sáncokból való kilépés is felszaggatta az osztrák hadrendet, amelybe ezúttal janicsárok tömegei tódultak be.²² Az eredmény rendezetlen visszavonulássá fajult. A keresztények nyomában janicsárok ezrei rohantak. [...] A török ellentámadás teljes sikert hozott: elesett a külső sánc és már a belső sáncban folytak a harcok, amikor a helyszínre sietett Jenő herceg. A keresztény talpasok hamarosan összeszedték magukat és ellentámadásba lendültek, mely megtörte a janicsárok lendületét. Hamarosan kiszorították őket a keresztény állásokból, melyet követően már saját állásaikat sem tudták megtartani. A török gyalogság vereséget szenvedett.”²³ Az ezt követő fejtelenségben hiába próbált a török nagyvezír rendet parancsolni, kardot ragadva többedmagával hősi halált halt. Elesett ugyanakkor több török hadvezér, így az anatóliai beglerbég, illetve a janicsárok agája is.

A mindössze öt óra hosszát tartó öldöklés végére akkora káosz ütötte fel a fejét a törökök között, hogy a táboruk felszerelését is otthagyták a csatatéren. Savoyai Jenő herceg engedé-

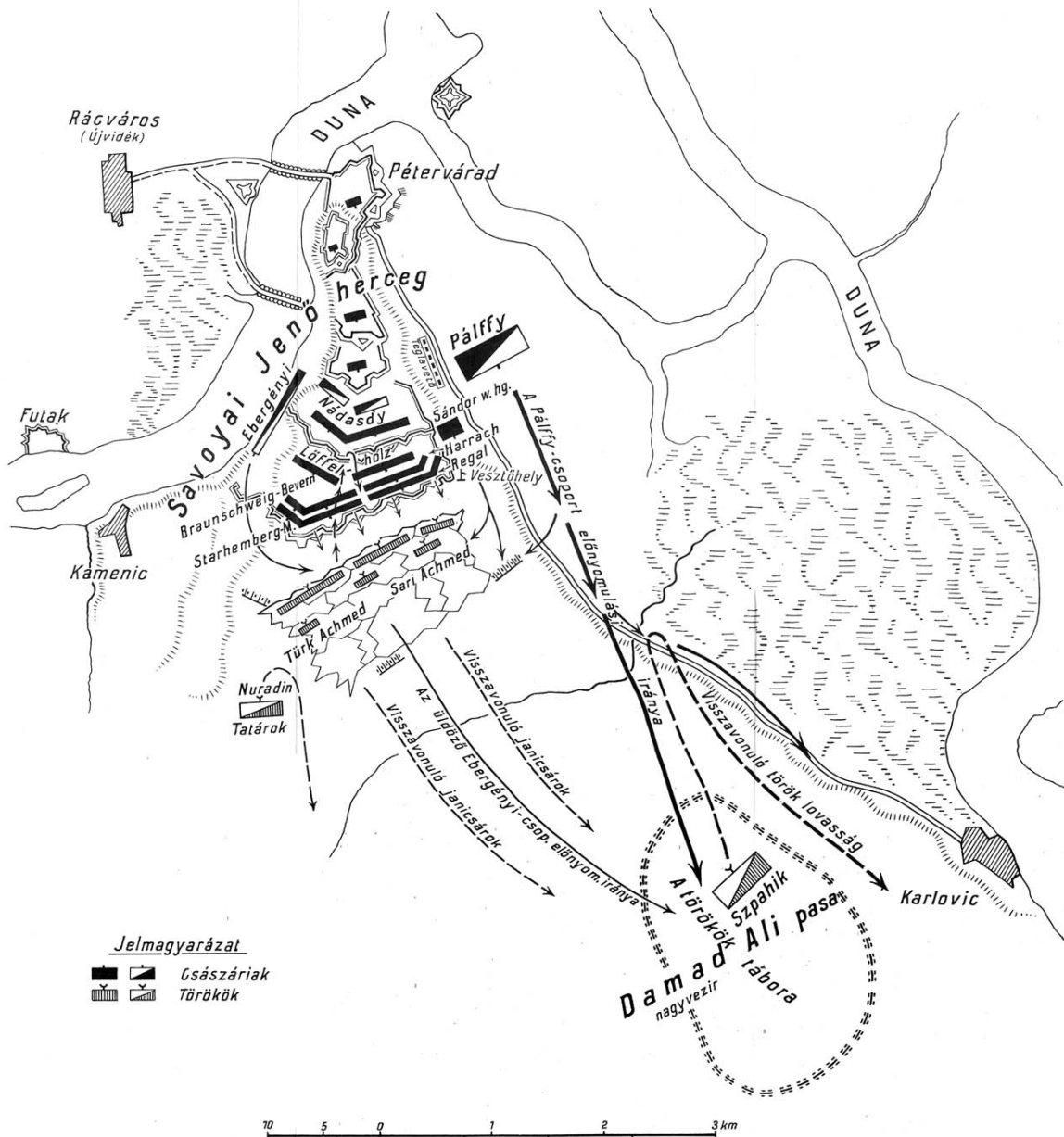
²⁰ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.), LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Nagy csaták. 13. kötet*. Duna International – Duna Könyvklub, Budapest, 2011, 8–9. pp.

²¹ LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Nagy csaták. 13. kötet*. Duna International – Duna Könyvklub, Budapest, 2011, 9. p.

²² PÁSZTI LÁSZLÓ: *A péterváradi csata 1716. augusztus 5-én. Földabrosz. Térképtörténeti blog – Országos Széchényi Könyvtár*: <https://blog.oszk.hu/foldabrosz/petervaradi-csata-1716-augusztus-5-en> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

²³ *A péterváradi ütközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak*: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/> (Letöltés ideje: 2019. május 29.)

A péterváradai csata
1716. augusztus 5-én.

A péterváradai csata (1716. augusztus 5.) hadmozdulatai

Forrás: BÁNLAKY JÓZSEF: A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_1903.jpg (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

lyezte katonái számára a zsákmányszerzést; a császári katonák természetesen ki is fosztották a török tábort.²⁴ Bánlaky erről a következőket

írta: „A zsákmány nagysága óriási volt, miután a menekülő törökök semmit se vihettek magukkal. A hátrahagyott ágyúk száma 149 lövegre, 3 ta-

²⁴ LÁZÁR BALÁZS: A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Nagy csaták. 13. kötet. Duna International – Duna Könyvklub, Budapest, 2011, 14. p.

rackra és 23 mozsárra rúgott. Azonkívül sok kézfegyver, lőszer, 156 zászló, 5 lófark, tömérdek ló, teve, élelmiszer stb. jutott a győzők kezébe.”²⁵ A bánsági – Lugos városában született – neves honvédtiszt, illetve hadtörténész, Bánlaky József (1863–1945) szerint: „...a császáriak vesztesége kitett: a gyalogságnál 1 840 halott, 1 534 sebesült; a lovasságnál 272 halott, 805 sebesült; a tüzérségnél 10 halott, 19 sebesült; vagyis összesen 2122 halott és 2358 sebesült, köztük 206 tiszt. [...] A törökök vesztesége még csak megközelítő pontossággal sem állapítható meg. A régibb művek bizonyára túlozva 30.000-re, az újabbak az ellenkező túlzásba átmenve, 6000-re teszik a török veszteségek számát.”²⁶

A császári szempontból sikeres péterváradai csatát követően – miután a török sereg maradécai Belgrád felé menekültek – a császári seregek néhány napig Péterváradon maradtak. A császári főszereg parancsnoka, Savoyai Jenő herceg nagy döntés előtt állt. Nevezetesen, hogy folytassa tovább a hadjáratot Belgrád (Nándorfehérvár) irányába, vagy várjon a kulcsfontosságú, jelentősen megerősített erőd ostromával, és a „Bánság szíve”, Temesvár (Timișoara) felé forduljon. Savoyai az utóbbi mellett döntött. Ebben feltehetően nagy szerepe volt az ígért császári flottilla késedelmes érkezésének. Szentkláray a következőket közölte: „...mire a hajók az Al-Dunára leérkeztek, a péterváradai csatának már vége volt. A csatában részt vett régi hadi hajók oly gyengének bizonyultak, hogy Jenő herceg

nem merte velők Nándorfehérvár vívását megkísérelni, a miért is előbb, míg az útnak indított új hadi hajók Bécsből megérkeztek, Temesvár kiostromlásához fogott. A megérkezendő új hajókról pedig úgy intézkedett a herceg, hogy azok a Tisza torkolatában Zimony és Belgrád felé vigyázó állást foglaljanak el a török hajóhaddal szemben.”²⁷

A péterváradai csatának vallástörténeti vetülete is van. Tekia, a híres szerémségi római katolikus kegyhely, illetve zarándokhely hírért is tovább növelte: „Mivel a csata éppen Havas Boldogasszony napján zajlott le, a Pétervárad melletti Tekija templomot Havas Boldogasszonynak szentelték. A templom helyén korábban mecset állt, amit a jezsuiták alakítottak kápolnává. A legenda szerint Savoyai a csata előtt egy Mária kegyképhez imádkozott...”²⁸ Bálint Sándor jeles néprajzkutató szerint a péterváradai győzelem, illetve a tekiai kegyhelyhez kapcsolódó legenda egy újabb – a törökök felett aratott – „nándorfehérvári” diadalt testesített meg a helyi, vallásos nép szemében.²⁹

II. 3. Temesvár bevétele (1716. október 12.)

A sikeres péterváradai csatát követően – még 1716. augusztus 7-én – a császári seregek főparancsnoka, Savoyai Jenő herceg – a rá jellemző határozottsággal és elszántsággal – haladéktalanul elrendelte a még török kézen lévő Bán-

²⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

²⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

²⁷ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1885, 251. p.

²⁸ *A péterváradai csata*. Szabad Magyar Szó, 2018. augusztus 5. Elektronikus elérhetőség: <https://szabadmagyarszo.com/2018/08/05/a-petervaradi-csata/> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

²⁹ „Tekia hírért és a kegyhely vallásos kisugárzását tovább növelte, hogy, mint Bálint Sándor írja: »Savoyai Jenő 1716-ban éppen Havi Boldogasszony napján, azaz augusztus 5-én aratta a döntő fontosságú péterváradai győzelmet. A legenda szerint a harc már elveszítettnek látszott, amikor Jenő herceg a kegykép előtt könyörgött segítségért. És íme csoda történt: nyár derekán, augusztusban hó kezdett hullani, amely a keresztényeket elrejtette a már-már fölülkerekedő törökök elől és így a csata Mária híveinek győzelmével végződött. A diadalban egyébként Jenő mellett igen jelentős része volt a magyar Pálffy Jánosnak is. A nap újra kisütött, dél volt, éppen Úrangyalára harangoztak. A legenda megformálásából az tűnik ki, hogy maga a néptudat is új fehérvári (értsd: nándorfehérvári - Cs. B. megjegyzése) diadalt érzett a győzelemben.«” CSORBA BÉLA: *Tekiai búcsújárók*. In: CSORBA BÉLA: *Még azt mondják, Temerinben...* Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1997, 49. p., BÁLINT SÁNDOR: *Bácska kegyhelyei*. Kalangya, XII. évfolyam, 1943. április 15., 4. szám, 162–165. pp.

ság központjának, Temesvárnak (Timișoara) az elfoglalását.³⁰ Két jeles hadvezérét, gróf erdődi Pálffy János tábornagyot és Sándor württembergi herceget seregeikkel már 1716. augusztus 10-én előreküldte. Mindkét sereg alapvető feladata volt a tiszai átkelés, a továbbiakat illetőleg azonban a katonai parancs eltérően alakult. Gróf Pálffy tábornagy seregének haladéktalanul Temesvár alá kellett érkeznie, és körül kellett zárnia a törökök által megerősített várost, a württembergi herceg seregének pedig a tiszai hidat kellett biztosítani a császári főszereg érkezéséig.

Gróf Pálffy tábornagy serege – hat vértés, négy dragonyos és a Pétervárad alatt fellelhető összes huszárezred – 1716. augusztus 11-én Óbecsére (Бечеј/Bečej) ért, de a folyón való átkelés itt nem mutatkozott megfelelőnek, ezért továbbvonult Zentaig (Сента/Senta). Itt, a hídverést követően, 1716. augusztus 15-én, illetve 16-án átkelt a török térségnek számító Bánság területére. Kémlelés céljából másnap gróf Pálffy tábornagy előreküldött Temesvár alá ezer huszárt Splényi László (c. 1656–1730) tábornok vezetésével. A huszársereg ellenállás nélkül érkezett Temesvár alá két nappal később, 1716. augusztus 19-én. Ekkor derült ki, hogy két nappal korábban az amúgy jól felszerelt temesvári török várórség ezer lovas szpáhit kapott erősítésként a török „kulcsvárából”, a hatalmas Belgrádból. Gróf Pálffy serege 1716. augusztus 21-én érkezett Temesvár alá, és bevárta a Savoyai Jenő vezette császári főszereget. A gróf Pálffy vezette sereg ténykedése idején Sándor württembergi herceg seregével – 12 zászlóaljjal és 12 löveggel – biztosította a zentai hidat, hogy a császári főszereg akadálytalanul vonulhasson át rajta.

A katonai parancs gróf Pálffy serege számára előírta Temesvár azonnali körülzárását, azonban erre csak – a főszereg érkezése után – a hónap végén, 1716. augusztus 27. és 31. között került teljes egészében sor. Savoyai Jenő herceg cirkumvallációs vonal létesítését rendelte el. Ezáltal a jól ellátott török őrség nem kaphatott újabb utánpótlást, ugyanakkor az ostromló sere-

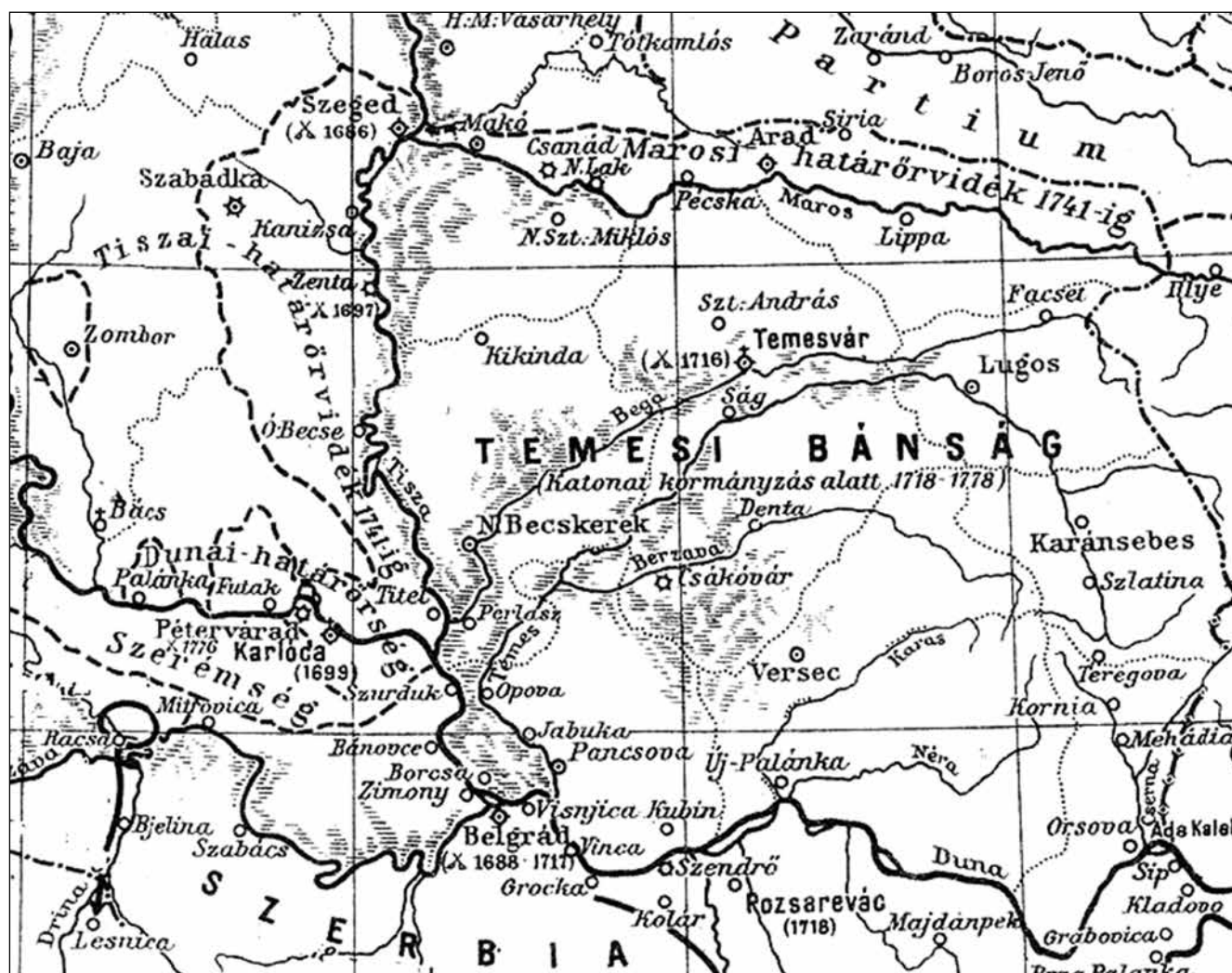
get sem érthette meglepetés egy esetleges török felmentő sereg részéről. Egyébként 10-15 ezer fő és 150 löveg védte az amúgy nem a legmodernebb temesvári erődöt. Az ostromot azonban nem is a – löszerrel, egyéb hadszerekkel, illetve élelmiszerekkel – jól ellátott török várórség nehezítette, hanem az erődöt körbevevő mocsaras térség. Bánlaky erről a következőket közölte: „A XV. és XVI. században épült vár erődítményei ugyan nem voltak valami jelentékenyek, de a hely megtámadását a környező mocsarak nagyon megnehezítették. Csak az északi oldalon, Arad felé, volt hullámos és kissé szárazabb a terep, de az 1716. évi felette száraz nyáron a más oldalakon fekvő mocsaras terület szintén kiszáradt és részben járhatóvá is vált. A vár erődítményei négy részből állottak: a Béga folyó jobb partján fekvő városból, mély árok által védve és szilárd falakkal, bástyákkal és tornyokkal jól meg volt erősítve. Vele szemközt a Béga túlsó partján, a várossal híd által összekötve, a várkastély vagy fellegvár állott. E két főerőd előtt egy-egy palánk feküdt; a fellegvártól délre, az úgynevezett sziget, azaz a mocsaraktól védett kisebb palánk terült el, míg a nagy palánk ellenkező oldalon, észak felől, a belső várost környezte s a Béga vízből táplált árokkal és magas sáncokkal volt ellátva. A két palánk egyben az azokon belül elterült külvárosok védelmére is szolgált.”³¹

A cirkumvallációs vonal mentén a császári sereg – vérteseivel, dragonyosaival, huszáraival és más alakulataival – minden irányból próbálta bebiztosítani magát.

Szeptemberben az események felgyorsultak. A hónap közepére megérkezett a gróf Stefan Steinville által vezetett császári sereg Erdélyből. Ugyanakkor az ostromló császári sereg jól haladt a sáncok, illetve kiemelések létrehozásával. A török várórség folyamatos ágyútüze ugyan zavarta a császári készülődést, de meggátolni nem tudta. 1716. szeptember 23-án azonban a Belgrádból érkező 15 ezer – más források szerint harmincezer – fős török felmentő sereg megrohanta a gróf Pálffy tábornagy által vezetett se-

³⁰ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914, 343–344. pp.

³¹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

Az 1716. évi hadiesemények főbb szerémségi és bánsági szinterei

Forrás: BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme*. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyarország térképe a karlócai békétől III. Károly haláláig (1699–1718). *Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_1901.jpg (Letöltés ideje: 2019. június 1.) alapján saját szerkesztés.

regrészt. Az ostromzár feltörése sikertelen volt, a török sereg előbb a Temes folyó, majd a Duna folyam mögé vonult vissza. A török várórség magára maradt. Savoyai Jenő herceg némi csúszás következtében 1716. október 1., 7:30-ra rendelte el a roham megindítását. A Musztafa pasa által vezetett török védők október 12., 11:30-ig tartottak ki. Ekkor került ki a vár fokára a megadást jelző fehér zászló. Az erődrendszer közel kétfeltes „érdemi” ostroma során a császáriak fokozatosan foglalták el annak részeit. Eközben a második utánpótlási szállítmány is megérkezett Budáról a császáriak táborába. Az öldöklő küzdelemben Bánlaky szerint „mindkét fél rendkívüli

erőfeszítéseket tett céljának elérése érdekében, a veszteségek meglehetősen súlyosak voltak. A rohamban részt vett majdnem összes császári tábornokok megsebesültek és tömérdek törzs- és főtiszt vagy elesett vagy megsebesült. A császáriak összes vesztesége 455 halottra és 1492 sebesültra rúgott. A törökök vesztesége állítólag mintegy 2000 embert tett ki, 500 emberük pedig foglyul esett.” Továbbá Savoyai lovagias gesztusáról is beszámolt: „A sebesültek közt volt Musztafa pasa legidősebb fia is. A kétségbeesett apa Savoyai Jenőhöz fordult, küldene neki egy ügyes sebészt fia megmentésére, ami tényleg meg is történt. A hálás pasa 6 pompás lovat küldött a

hercegnek ajándékol, fiatalabbik fiát pedig a sebéssz-orvosnak a várban való tartózkodásának idejére túsul.³² Az ostrom után a magát megadó közel tizenkétezer fős török sereg elvonult a még török kézen lévő Pancsova (Панчево/Pančevo) felé. „Az átadott várban a győzők 136 ágyút, 10 tarackot és 10 mozsarat találtak. Azonkívül átvétetett még 1700 bomba és 10.000 ágyúlövedék, 2800 métermázsa lőpor és 2000 métermázsa ólom; továbbá néhány ezer métermázsa köleskása és kétszersült.” A császáriak bánsági sikerei azonban itt nem értek véget, mivel az új temesvári várparancsnok – a Savoyai Jenő herceg által kinevezett – lotaringiai származású gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) tábornagy seregével előbb Pancsova, majd Palánk (Банатска Паланка/Banatska Palanka) – akkoriban Újpalánka – elfoglalására indult. „Midőn a pancsovai őrség Mercy közeledtéről értesült, védelemre készült, de mikor Mercy hada a vár alá érkezett, a törökök másnap kitűzték a fehér zászlót és alkudozásba bocsátkoztak az ostromlókkal és a várat ép oly feltételek alatt akarták feladni, mint a temesváriak. Mercy visszautasította ezt, kívánta, hogy adják meg magukat kegyelemre, de később mégis beleegyezett abba, hogy az őrség fegyvertelenül Belgrádba mehessen. Egykorú források szerint a török parancsnok azért adta volna fel Pancsovát, mert Belgrádból ágyulövésekkel értesítették, hogy segílyre ne számíton, hanem lehetőleg kedvező feltételek mellett adja fel a várat. Pancsova meghódolása után Kevevára és Uj-palánka is Mercy kezeibe került.”³³ Pancsova közel 350 fős őrsége 1716. november 9-én, Palánk (Újpalánka) mintegy 200 főnyi török védőserege 1716. november 16-án adta meg magát. Gróf Mercy Palánk (Újpalánka) elfoglalása után Karánsebes (Caransebeș) érintésével Orsova (Orșova) ellen vonult, azonban az

Ibrahim pasa által vezetett török védők részéről nagy ellenállást tapasztalt, így seregével 1716. december 2-án Mehádiára (Mehadia) ment, majd a településen őrséget hátrahagyva Temesvárra vonult vissza.

II. 4. Mellékhadszínterek az 1716. évi harcok során

A bánsági eseményekkel egy időben a császári seregek a román fejedelemségekben – Havasalföldön és Moldvában – is igyekeztek bomlasztani a török befolyást. Mindkét fejedelemségben a törökök által a trónra ültetett fejedelmek sanyargatták a népet.

Havasalföldön II. (Cantacuzino) István – románul Ștefan Cantacuzino – (c. 1675–1716) havasalföldi fejedelem (1714–1716) trónját 1716-ban I. (Mavrocordat) Miklós – románul Nicolae Mavrocordat – (1716, 1719–1730) szerezte meg. Első regnálása – 1716-ban – rövidre sikerült. Helyére a törökök öccsét, I. (Mavrocordat) Jánost ültették (1716–1719), majd annak halála után I. Miklós visszavette a hatalmat, és egészen 1730-ig uralkodott. A zűrzavaros havasalföldi viszonyokba a császári seregek is igyekeztek beleszólni. Elsődleges céljuk az volt, hogy Havasalföldet – és Moldvát – kiszakítsák a török fennhatóság alól. A császári seregek mélyen benyomultak az országba. Végül Havasalföldnek az Olt folyótól nyugatra eső részét, azaz Olténiát sikerült elfoglalniuk. Olténia ettől kezdve egészen 1739-ig – a császáriak számára szégyenteljes belgrádi békéig – a Habsburg Birodalom fennhatósága alá tartozott.³⁴

Moldvában – az előzőekben, Havasalföld kapcsán említett – I. (Mavrocordat) Miklós és II. Demeter – románul Dimitrie Cantemir – küzdöttek egymással a fejedelmi trónért. Előbbi 1709 és

³² BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. május 31.)

³³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 409. p.

³⁴ Havasalföld fejedelmi trónjára a török vezetőség igyekezett a szultáni udvarhoz hű nemeseket ültetni. II. (Cantacuzino) István bukása és rejtélyes körülmények között történő meggyilkolása után a görög származású Mavrocordat-ház került hatalomra Havasalföldön. A tanult, több nyelvet beszélő, de a románt csak később elsajátító I. Miklós (1716, 1719–1730) első fejedelemsége népszerűtlen volt, de a második már konszolidáltnak mondható. Fia, III. Konstantin hatszor (!) volt havasalföldi és – V. Konstantin néven – négy alkalommal (!) volt moldvai fejedelem. A gyors uralkodóváltások jól tükrözik Havasalföld és Moldva belső, zűrzavaros viszonyait. LIVANIOS, DIMITRIS: *Pride, prudence, and the fear of God: the loyalties of Alexander and Nicholas Mavrocordatos (1664–1730)*. In: RICKS, DAVID – TRAPP, MICHAEL: *Dialogos. Hellenic Studies Review. 7. kötet*. Routledge, London–New York, 2000, 1–22. pp.

1710, valamint 1711 és 1716 között, utóbbi pedig az 1693-as esztendőt leszámítva 1710 és 1711 között volt moldvai fejedelem. Végül I. Miklós uralmát a harmadjára (!) is a fejedelmi trónra lépett III. (Racoviță) Mihály – románul Mihai Racoviță – (1716–1726) követte.³⁵

Moldvában a császári seregek már szerényebb sikereket értek el. A cél III. (Racoviță) Mihály trónfosztása volt, azonban a katonai vereség következtében a császári seregek hamarosan a határ mögé húzódtak vissza.³⁶

Havasalföld és Moldva mellett ugyancsak melékhadszíntérnek számított a Száva folyó vidéke, illetve az attól délre elterülő boszniai térség, ahol a császári seregek szintén jelentős katonai sikereket arattak. Az egyes császári egységek 1716 augusztusától egészen késő őszig „nyugtalanították” a kisebb-nagyobb erősségek török

védőit támadásaikkal. Elesett egyebek mellett Törökbród, Derwent, Dobo, Kotorsko, Dobor, Dubica és Lesnica. Egyedül az Una folyó partján fekvő Novi erőssége dacolt a császári sereggel.³⁷

A III. Ahmed vezette Oszmán Birodalom már az 1716. év végén békét ajánlott a Habsburg Birodalom számára, ezt azonban Temesvár, illetve a bánsági térség visszaszolgáltatásához kötötték. A Habsburg Birodalom, élén III. Károllyal, elutasította a békeajánlatot. Ezért mindkét fél ismét jelentős, fegyveres készülődésbe kezdett; az összecsapások a törökök, illetve a császáriak között az 1717-es esztendőben ismét kiújultak. A törökök nagy bánatára a Savoyai Jenő herceg vezérlete alatt álló császári seregek ismét jelentős – ugyanakkor sikeres – offenzívába kezdtek.³⁸

³⁵ XENOPOL, ALEXANDRU – MIHĂILESCU-BÎRLIBA, VIRGIL: *Istoria românilor din Dacia Traiană. Band 4: Istoria modernă de la Matei Basarab și Vasile Lupu pînă la Fanarioți. 1633–1821.* Ed. Șt. și Enciclopedică, Bukarest, 1993, 476. p.

³⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790).* Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. június 3.)

³⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790).* Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html> (Letöltés ideje: 2019. június 3.)

³⁸ GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2. A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Közép-európai Monográfiák. 6. kötet. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2012, 27. p.*

III. 1. Felhasznált elektronikus irodalom

A pétervárad csata. Szabad Magyar Szó, 2018. augusztus 5. Elektronikus elérhetőség: <https://szabadmagyarszo.com/2018/08/05/a-petervaradi-csata/>

A pétervárad utközet 300 éves évfordulója. Korok – online folyóirat történelembarátoknak: <https://korok.webnode.hu/products/a-petervaradi-utkozet-300-eves-evforduloja/>

B. SZABÓ JÁNOS: *Az oszmán-török hadigépezet fénykora (1300–1574).* Rubicon Történelmi Magazin. Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az-oszman_torok_hadigepezet_fenykora_1300_1574/

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. 19. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790).* Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1699.html>

PÁSZTI LÁSZLÓ: *A pétervárad csata 1716. augusztus 5-én. Földabrosz. Térképtörténeti blog – Országos Széchényi Könyvtár:* <https://blog.oszk.hu/foldabrosz/petervaradi-csata-1716-augusztus-5-en>

III. 2. Felhasznált nyomtatott irodalom

ASZTALOS MIKLÓS – PETHŐ SÁNDOR: *A Magyar Nemzet Története. Második kiadás.* Dante Könyvkiadó, Budapest, 1934

BÁLINT SÁNDOR: *Bácska kegyhelyei.* Kalangya, XII. évfolyam, 1943/4.

BERTÉNYI IVÁN – GYAPAI GÁBOR: *Magyarország rövid története.* Maecenas Történelemkönyvek, Maecenas Könyvkiadó, 1992

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS: *A Pallas nagy lexikona. XII. kötet (Magyar–Nemes).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896

BOKOR JÓZSEF – GERŐ LAJOS: *A Pallas nagy lexikona. XVI. kötet (Théba–Zsuzsok).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897

CSORBA BÉLA: *Tekiai búcsújárók.* In: CSORBA BÉLA: *Még azt mondják, Temerinben...* Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1997

FERRARI, GUIDO: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv.* Attraktor, Máriabesnyő, 2011

FINLAY, GEORGE: *The History of Greece under Othoman and Venetian Domination.* William Blackwood and Sons, London, 1856

GULYÁS LÁSZLÓ: *A Délvidék története 2. A török kiűzésétől Trianonig. 1683–1920. Közép-európai Monográfiák, 6. kötet.* Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2012

HAMANN, BRIGITTE (szerk.): *Habsburg lexikon.* Új Géniusz Kiadó, Budapest, 1990

LANE, FREDERIC CHAPIN: *Venice, a Maritime Republic.* Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1973

LÁZÁR BALÁZS: *A Habsburg Birodalom zászlói alatt. Nagy csaták. 13. kötet.* Duna International – Duna Könyvklub, Budapest, 2011

LIVANIOS, DIMITRIS: *Pride, prudence, and the fear of God: the loyalties of Alexander and Nicholas Mavrocordatos (1664–1730).* In: RICKS, DAVID – TRAPP, MICHAEL: *Dialogos. Hellenic Studies Review. 7. kötet.* Routledge, London–New York, 2000

MARCZALI HENRIK: *Nagy képes világtörténet. IX. kötet. Az absolutismus kora.* Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda – Révay Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1898–1905

NAGY GYÖRGY: *Magyarország apróbetűs története. A honfoglalástól napjainkig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2017

OSKAR, REGELE: *Der Österreichische Hofkriegsrat (1556–1848).* Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, Wien, 1949

QUATAERT, DONALD: *The Ottoman Empire. 1700–1922.* Cambridge University Press, Cambridge, 2005

REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

SETTON, KENNETH MEYER: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century.* The American Philosophical Society, Independence Square, Philadelphia, 1991

SUGÁR ISTVÁN: *Lehanyatlik a török félhold.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983

SZAKÁLY FERENC: *Hungaria Eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718.* Corvina Kiadó, Budapest, 1986

SZENTKLÁRAY JENŐ: *A dunai hajóhadak története.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1885

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

TÜRK ATTILA: *Az Oszmán Birodalom története.* Anno Kiadó, Budapest, 2007

XENOPOL, ALEXANDRU – MIHĂILESCU-BÎRLIBA, VIRGIL: *Istoria românilor din Dacia Traiană. Band 4: Istoria modernă de la Matei Basarab și Vasile Lupu pînă la Fanarioți. 1633–1821.* Ed. Șt. și Enciclopedică, Bukarest, 1993

ZACHAR JÓZSEF: *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1990

Buborékok megülése